

451.4
4-814

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
І СПОРТУ УКРАЇНИ

ЧУДНА РАДА ВАЛЕНТИШІВНА

УДК 796.034 – 056.26

**ОБГРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ”
В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ**

24.00.02 – Фізична культура, фізичне виховання
різних груп населення

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання і спорту

Київ – 2003

Дисертацію є рукопис.

Робота виконана у Національному університеті фізичного виховання і спорту України, Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту.

Науковий керівник:

доктор наук з фізичного виховання, професор **Крупевич Тетяна Юрївна**,
Національний університет фізичного виховання і спорту України, проректор з науково-дослідної роботи, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання, рекреації та оздоровчої фізичної культури.

Офіційні опоненти:

доктор медичних наук, професор **Верич Георгій Євгенович**, Національний університет фізичного виховання і спорту України, завідувач кафедри фізичної реабілітації;

доктор психологічних наук, професор **Вісковатова Тетяна Павлівна**,
Одеський національний університет ім. І.Мечникова, професор кафедри клінічної психології.

Провідна установа:

Дніпропетровський державний інститут фізичної культури, кафедра фізіології, спортивної медицини і фізичної реабілітації, Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту, м.Дніпропетровськ.

Захист відбудеться "20" березня 2003 р. о 15⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.829.01 Національного університету фізичного виховання і спорту України (03680, м.Київ -150, вул. Фізкультури, 1).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотечі Національного університету фізичного виховання і спорту України (03680, м. Київ -150, вул. Фізкультури, 1).

Автореферат розісланий "19" лютого 2003 р.

В.О. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради
доктор медичних наук,
професор

Л.Г. Шахіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Адаптивне фізичне виховання (АФВ) – напрям науки, який вивчає фізичне виховання неповносправних – людей, які втратили на довгий час або назавжди ті, чи інші функціональні можливості, серед них рухові.

В Україні на початку XXI століття нараховується 2,5 млн. неповносправних різних категорій, серед них 1,2 млн. інвалідів I і II груп, 152 тис. (162 %) інвалідів дитинства. Сьогодні наявна негативна тенденція збільшення цих показників. Щорічно кількість таких людей зростає на 200-250 тис. осіб, зокрема кількість дітей-інвалідів збільшується на 4-5 тис. В боротьбі з ним соціальним лихом велика роль щодо фізичної та соціальної реабілітації неповносправних належить засобам фізичного виховання. Так, дослідження С.П.Свєтєва (1996), Н.О. Рубцової (1998), Л.В.Шапкової (2000) розкривають роль адаптивного фізичного виховання у процесі залучення неповносправних до суспільного життя та їх самореалізацію в суспільстві.

Сучасна українська державна політика в Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації» (ЦКП) називає фізичне виховання тією складовою частиною загальної освіти, яка має закласти підвалини забезпечення розвитку фізичного здоров'я та комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей громадян як здорових, так і неповносправних. Відповідно до історично-соціального моменту ЦКП підкреслює гостру потребу щодо змін програмних підходів у фізичному вихованні усіх вікових категорій і проголошує необхідність опрацювання і реалізації "ефективних дидактичних наповнень змісту фізичного виховання у навчальних закладах... забезпечення процесу фізичного виховання у системі освіти сучасними науково-методичними комплексами...". Пункт 6 Розділу першого ЦКП ставить перед дослідниками галузі задачу узагальнення вітчизняного та зарубіжного практичного досвіду в організації фізкультурно-оздоровчої роботи серед дітей. Пункт 8 цього ж розділу підкреслює необхідність розвитку фізичного виховання дітей-сиріт та неповносправних дітей, оскільки фізичне виховання наявне в усіх спеціальних інтернатах корекційної спрямованості.

Державна політика України через Цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації» зобов'язує фахівців фізичної культури і спорту забезпечити опрацювання «спеціальних навчальних програм, за якими здійснюватиметься підготовка фахівців з фізичного виховання і спорту у вищих навчальних закладах системи Міністерства освіти України, Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту, орієнтованих на реабілітаційну та спортивну роботу з інвалідами різних нозологій».

Проблема полягає у тому, що на сьогодні в Україні не повною мірою розвинена спеціальна підготовка працівників галузі фізичного виховання неповносправних людей у системі вищої фізкультурної освіти і необхідне для її запровадження науково узагальнене теоретичне та методологічне підґрунтя навчальної дисципліни з

адаптивного фізичного виховання. Ця ж проблема висвітлена в роботах Л.А.Дмитрієва (1989), М.О.Козьмичка (1992), Л.І.Пржегової (1994), Б.В.Сєрєєва (1994), Н.О.Вервільної (1995), М.М.Пашаєвської (1999) та ін.

Візьом роботи – науковими програмами, планами, темами. Інтерсційна робота виконана відповідно до двох наукових пунктів № 2.1.10 та 2.1.11 науково-дослідної програми “Фізичне виховання – спортивна діяльність і розвиток людини та науково-дослідної роботи у галузі фізичної культури і спорту на 2001-2003 рр.” за напрямом 2.1.

Теоретико-методичні основи фізичного виховання”, теми 2.1.11 – “Удосконалення системи державних тестів та нормативів фізичної підготовленості школярів та учнівської молоді”, номер Держ. реєстрації № 010110001940.

Мета роботи – обґрунтування і розробка структури та змісту навчальної дисципліни “Адаптивне фізичне виховання” у системі вищої фізкультурної освіти.

У процесі дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Вивчити стан питання підготовки фахівців з фізичного виховання неповносправних в Україні.
2. З’ясувати структуру та зміст проблемного поля адаптивного фізичного виховання.
3. Розробити методологію навчальної дисципліни з адаптивного фізичного виховання.
4. Розробити концептуальне підґрунтя адаптивного фізичного виховання.
5. Розробити програму навчальної дисципліни “Адаптивне фізичне виховання” для вищих навчальних закладів фізкультурної освіти.

Об’єкт дослідження – науково-методичне забезпечення підготовки фахівців з фізичного виховання неповносправних.

Предмет дослідження – структура та зміст навчальної дисципліни “Адаптивне фізичне виховання” в системі вищої фізкультурної освіти.

Методи дослідження: аналіз вихідних понять, аналіз літератури та документальних матеріалів, хронологічний аналіз, індуктивний та дедуктивний методи, метод синтезу, метод систематизації, метод теоретичного моделювання, метод експертної оцінки.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше:

- узагальнений стан наукового напрямку адаптивного фізичного виховання та навчальної дисципліни з адаптивного фізичного виховання в галузі вітчизняної системи фізичного виховання і спорту та визначені передумови розвитку;

- визначений зміст проблемного поля адаптивного фізичного виховання як сукупність характерних проблем за умов інвалідності: протиріччя між психологічними, соціальними та фізичними потребами неповносправної особистості та її можливостями, зумовленими її вміннями та навичками;

- розроблена методологія навчальної дисципліни “Адаптивне фізичне виховання”, за допомогою методології пізнання, як складної багаторівневої інформаційної системи, яка підпорядковується законам необхідного і достатнього, де до необхідного належать філософський, загальнонауковий та спеціальнонауковий методологічні рівні, а до

достатнього – рівень конкретного:

- у процесі дослідження наукового підручника "Адаптивного фізичного виховання" розроблені вітчизняні концептуальні підвалини як необхідну умову розбудови навчальної дисципліни, відмінною особливістю якої є побудова її на закономірностях адаптації у процесі онтогенезу, а також на положенні про формування позитивного життєвого досвіду у неповносправних засобами фізичного виховання;

- розроблені структура та зміст навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання", які розкривають філософські, загальнонаукові та спеціальнонаукові питання адаптивного фізичного виховання в цілому та диференціюються за чотирма показниками, відповідно до особливостей адаптивного фізичного виховання при глухоті, сліпоті, порушеннях опорно-рухового апарату та розумовій відсталості.

Практичне значення дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації склали основу навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання", стали змістом монографії, робочих програм для студентів та магістрів Національного університету фізичного виховання і спорту України. Розроблений у процесі роботи навчальний курс "Адаптивне фізичне виховання" впроваджений за участю автора з 1999 р. у навчальний процес Кафедри теорії і методики фізичного виховання, рекреації та оздоровчої фізичної культури Національного університету фізичного виховання і спорту України для студентів IV курсу та магістрів за спеціалізацією "Рекреація та оздоровча фізична культура", у навчальний процес Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету, Львівського державного інституту фізичної культури, що засвідчено актами впровадження.

Особистий внесок автора полягає у постановці проблеми, визначенні методології дослідження і безпосередньо власному виконанні роботи.

Апробація результатів дисертації.

Основні результати дослідження з формування навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання", пропозиції та рекомендації, які впливали з них, доповідались і обговорювались на наукових конференціях та семінарах: на IV Міжнародному науковому конгресі "Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини і реабілітації" (Київ, травень 1999); на Семінарі координаторів регіональних програм Спеціальної Олімпіади (Київ, грудень 2-5 1999); на семінарі Adapted Physical Education Seminar – Part II for Eurasian University Teachers (Нідерланди, травень 27 - червень 1, 2000); на Міжнародному семінарі Special Olympics Adapted Physical Education Seminar (Київ, жовтень 11-14, 2001); на науково-методичній конференції "Рекреація і оздоровча фізична культура як напрям підготовки спеціалістів" (Київ, січень 28-30, 2002).

Результати досліджень опубліковані в монографії, чотирьох статтях в наукових виданнях ВАК за фахом, двох публікаціях тез доповідей.

Структура та обсяг роботи

Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, практичних

рекомендації, бібліографії, викладена на 195 сторінках з посиланнями на 10 схематичні та 11 рисунків. У дисертації використано 282 літературних джерел, з яких 30 – англомовні.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, викладається метод, цільовий об'єкт та предмет дослідження, розкриваються наукова новизна та практичне значення дисертації, наводяться вступні дані про апробовану роботу.

У **першому розділі** “**Фізичне виховання неповносправних**” аналіз проблематики неповносправності створює прозрілість про зміщення понятійних акцентів у часі щодо конструктивних можливостей цих людей. Так, поняття “інвалідність з дитинства” сьогодні передбачає систему виховань, що дає можливість відновити здоров'я дитині до дорослого віку. За законами фізіології провідна роль в цьому процесі належить фізичному вихованню. Це знайшло своє відображення у нормативно-програмних документах: новою інваріантною складовою системи корекційної педагогіки в усіх типах навчальних закладів для неповносправних. У той же час аналіз навчальних програм та наукових публікацій свідчить про значну недостатність програмового науково-методичного забезпечення цього процесу. Дослідженням виявлений великий суспільний запит щодо розвитку фізичного виховання, фізичної рекреації та оздоровчої фізичної культури неповносправних, з одного боку, і відсутність державного статусу відповідної галузі діяльності, серед них наукової галузі, з другого. Розкрита проблема суперечності між потребою в кадровому забезпеченні процесу фізичного виховання, який є інваріантною складовою спеціальної освіти в Україні, та відсутністю відповідної кваліфікованої кадрової підготовки, а також значною недостатністю його науково-методичного забезпечення. Виявлена відсутність теорії фізичного виховання неповносправних, яка б відповідала сучасним вітчизняним науковим уявленням, відсутність вітчизняного концептуального підґрунтя фізичної культури неповносправних. Науково-практичній галузі: фізичне виховання здорових та фізична реабілітація, – не відповідають вирішенню цієї проблеми та своїм змістом. Аналіз інформаційних джерел свідчить, що ефективним засобом розв'язання аналогічних проблем закордоном є адаптивне фізичне виховання.

У США процес становлення наукових уявлень про адаптивне фізичне виховання відбувався у напрямку від медичних підходів до фізичної активності. Сьогодні в ньому виділяють такі принципові етапи цього розвитку: I – етап медичної гімнастики (до 1900 р.), II – спортивний етап (1900 – 1930), III етап – корекційного фізичного виховання (1930 – 1950), IV – інтеграції неповносправних в суспільство засобами фізичного виховання і спорту (1950 – 1970), V – етап адаптивної фізичної активності (від 1970). Адаптивна фізична активність у США є поширеною інфраструктурою надання послуг, моделей спілкування та дій. Вона спрямована на формування самоконцепції неповносправних – психологічного та фізичного здоров'я. До завдань адаптивного фізичного виховання

належать: розвиток інтелектуальних вмінь, відчуттів, мотивацій, власної позиції, вміння приймати рішення, сенсомоторних функцій, рухової активності, рухових вмінь та моделей, навичок зі спорту, танців, занять у воді.

В Росії адаптивна фізична культура розвивається з 90-х років ХХ ст. С.П.Євсєєвим, Л.В.Шанковою, Н.О.Рубцовою мета галузі визначена як максимально можливий розвиток життєздатності людини з психофізичними порушеннями за рахунок "забезпечення оптимального режиму функціонування природних і духовних сил". Якщо питання нормативно правового та нормативно-програмового забезпечення галузі адаптивної фізичної культури в Росії на момент даного дослідження вже вирішені, то теорія і концепція адаптивної фізичної культури перебувають у стані розробки.

Порівняння стану фізичного виховання неповносправних в Україні з характеристиками цієї галузі у вище згаданих країнах підтверджує підказану дослідженням тезу про своєрідність розвитку його в Україні, необхідність розбудови вітчизняного адаптивного фізичного виховання у зв'язку із специфічними українськими умовами та традиціями.

Другий розділ "Методологія та організація досліджень" присвячений методам та організації дослідження. У процесі дослідження стану проблеми проведений порівняльний і хронологічний аналіз інформаційних джерел із визначенням основної термінології, комплексного аналізу нормативної бази соціального захисту та фізичної культури неповносправних в Україні та закордоном (вибрані країни із всебітньо визаним авторитетом у цій галузі: США, Росія), проведений порівняльний аналіз концепції розвитку галузі вітчизняної спеціальної педагогіки та суміжних з нею галузевих структур, здійснений аналіз вітчизняного науково-методичного забезпечення процесу фізичного виховання неповносправних та відомих зарубіжних моделей підготовки фахівців з адаптивного фізичного виховання (на прикладі США та Росії).

Мету власних досліджень ми конкретизували у вигляді системи знань, яка б дозволила фахівцеві з фізичного виховання неповносправних прогнозувати та програмувати результат навчального процесу. За умов відсутності загальної теорії адаптивного фізичного виховання, яка б стала теоретичною базою для навчальної дисципліни, особливого значення в нашому дослідженні набуло питання методології цієї навчальної дисципліни. Проблему розробки методології "Адаптивного фізичного виховання" ми вирішили, ідентифікувавши навчальну дисципліну з процесом пізнання явища адаптивного фізичного виховання. Виходячи з цього припущення, ми сформували методологію основних положень навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" за аналогією з методологією пізнання. Відповідно до цього розробка структури та змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" стала завданням багатокрітерійного упорядкування накопиченого теоретичного та практичного матеріалу галузі фізичного виховання неповносправних. За початкове підґрунтя розбудови ми взяли проблемне поле фізичного виховання неповносправних: його структуру і зміст та наукові підвалини: коло понять, категорій, законів. Отримана система знань дозволила

сформулювати ряд правил, положень; концепцію процесу адаптивного фізичного виховання. Що в свою чергу стало підґрунтя розробки змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання".

Дослідження проводилось за етапами: I – постановка проблеми розробки навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" та дослідження інформаційних джерел щодо проблеми здійснювались у 1998 – 1999 рр.; II – розробка методології навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" проводилась у 1999 – 2000 рр.; III – розробка наукових підвалин структури та змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" здійснювалась в 1999-2000 рр.; IV – формування структури та змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" кадалом дійсно протягом 1999-2000 рр. із подальшим удосконаленням в результаті експертних оцінок – до 2002р.; V – впровадження навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" в навчальний процес кафедри теорії і методики фізичного виховання Національного університету фізичного виховання і спорту України відбулося з 2000 р.; VI – обговорення результатів впровадження навчальної дисципліни у навчальний процес проходило у 2001-2002 рр.

У **третьому розділі** дисертації наведені результати власних досліджень. Ми виходили з того, що навчальна дисципліна як інформаційна система, яка забезпечує керування практичною діяльністю, має спрямовуватись на її проблеми. У фізичному вихованні неповносправних люди характеризуються суттєвими специфічністю та складністю і значно відрізняються від типових проблем суміжних галузей, таких як фізичне виховання здорових та фізична реабілітація.

Структура проблемного поля АФВ (рис.1) нами визначена як така, яка складається з суб'єкта навчального процесу АФВ – неповносправної людини, її вікових особливостей, типу конституції та вищої нервової діяльності, виявів патологій – первинних функціональних порушень, вторинних та ускладнень, індивідуального життєвого досвіду; сутності процесу АФВ – реалізації завдань АФВ, якісно-часових характеристик перебігу процесу АФВ у процесі онтогенезу за умов неповносправності, залежності процесу АФВ від умов довкілля, методів, засобів та методик процесу АФВ за різних чинників: особливостей суб'єкту, зовнішніх умов, завдань навчального процесу, ідеології, якості знань та вмінь викладача, адекватності програмового забезпечення природним законам, потребам самих неповносправних та оточуючого їх соціуму, адекватності матеріального забезпечення навчальним завданням, безпеці та профілактиці травматизму і ускладнень (рис.1).

Розглянувши коло типових проблемних питань процесу фізичного виховання неповносправних відповідно ієрархії потреб за Maslow, ми визначили серед них такі суттєві загальні риси:

- проблеми психологічної адаптації неповносправної людини до свого власного стану,
- проблеми фізичної адаптації неповносправної людини до ближнього та далекого довкілля – орієнтування у просторі, предметному світі та часі,
- проблеми адаптації неповносправної людини до соціуму (соціальна адаптація).

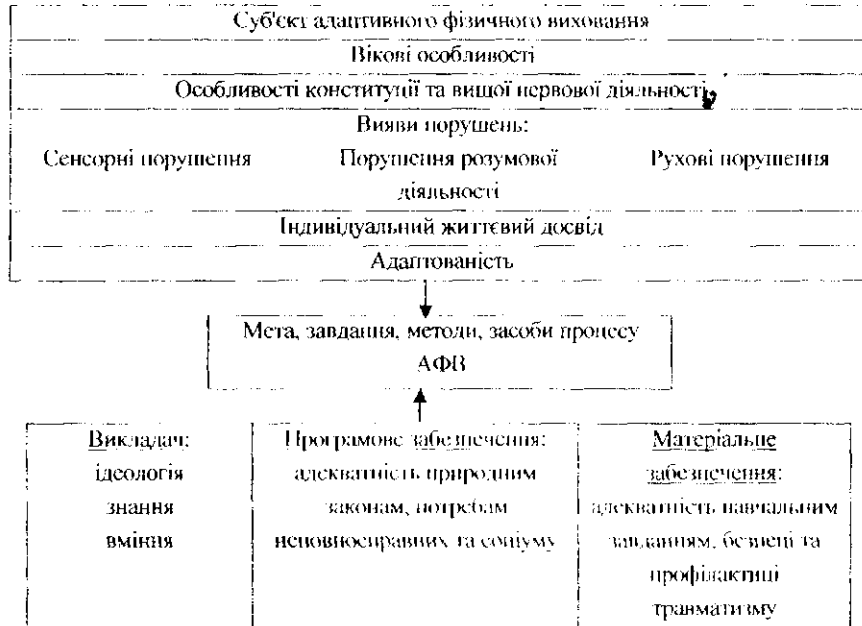

Рис.1. Структура проблемного поля адаптивного фізичного виховання.

Відповідно проблемному полю адаптивного фізичного виховання, провідним завданням процесу адаптивного фізичного виховання ми визначили: зменшення протиріч між потребами неповносправної особистості та її руховими і психологічними знаннями, вміннями, навичками. Окремі завдання процесу фізичного виховання неповносправних були згруповані нами за векторами морфофункціонального, психолого-педагогічного та соціального характеру:

Завдання морфофункціонального характеру: оптимізація функціонального стану організму, підвищення рівня здоров'я; розвиток сенсорних, розумових та рухових можливостей; розширення адаптаційних можливостей; нормалізація процесу психомоторного розвитку (якщо онтогенез триває); профілактика захворювань та ускладнень через підвищення рівня неспецифічних та специфічних факторів захисту; формування позитивних компенсацій та ліквідація негативних; ефективний розвиток локомоторно-статичних функцій організму; формування життєво необхідних знань, умінь та навичок зі збереження і підтримки організму в активному функціональному стані, з подолання фізичних та психічних перевантажень; формування умінь та навичок адекватного та раціоналізації фізичної діяльності.

Завдання психолого-педагогічного характеру: формування у особистості позитивної самооцінки і мотивації до самоактуалізації та самореалізації; формування свідомого ставлення до реальності та власних можливостей; формування умінь з мобілізації духовних сил; розвиток умінь та навичок розв'язання проблемних ситуацій;

виховання моральних якостей; у дітей молодшого віку накопичення позитивного емоційного досвіду

Завдання соціального характеру: формування знань, умінь і навичок дотримання норм, правил та законів взаємодії з іншими людьми, з колективом; виховання знань і вмінь із самореалізації особистості в суспільстві.

Завдання навчального процесу адаптивного фізичного виховання висувають значні вимоги до знань і вмінь керівника цього процесу – викладача фізичного виховання. Звідси, виходячи про навчальна дисципліна виконує функцію інформативної системи для фахівця. Виходячи з таких поглядів, методологію навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" ми побудували за аналогією методології пізнання як складну багаторівневу інформаційну систему, яка стримована на систематизацію знань, галузі (табл.1).

Таблиця 1

**Структура та зміст методології навчальної дисципліни
«Адаптивне фізичне виховання»**

Структура методології	Суб'єкт методології	Зміст методології
Філософський	Поняття, категорії	Хронологічний аналіз, порівняльний аналіз, інтеграція, синтез
Загальнонауковий	Теорії, концепції	Дедуція, аналогія, систематизація
Спеціальнонауковий	Принципи, завдання	Проблемний аналіз, систематизація, аналогія, спостереження
Рівень конкретного	Моделі, методи, засоби, методики	Спостереження, вимірювання, індукція, аналогія, моделювання

Наведена методологія визначила структуру та зміст навчальної дисципліни відповідно законам необхідного та достатнього, де до необхідного увійшли філософський, загально- та спеціальнонауковий рівні, а до достатнього – моделі, методи, засоби рівня конкретного.

Виходячи зі змісту новоформованої навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання", ми систематизували взаємозв'язки понять, які належать до категорій загального та одиничного в адаптивному фізичному вихованні (рис. 2).

Взаємозв'язки понять, які належать до категорій явища та сутності в адаптивному фізичному вихованні, на нашу думку, мають двобічні зв'язки. В повному дослідженні ми систематизували їх за двобічними зв'язками (рис.3).

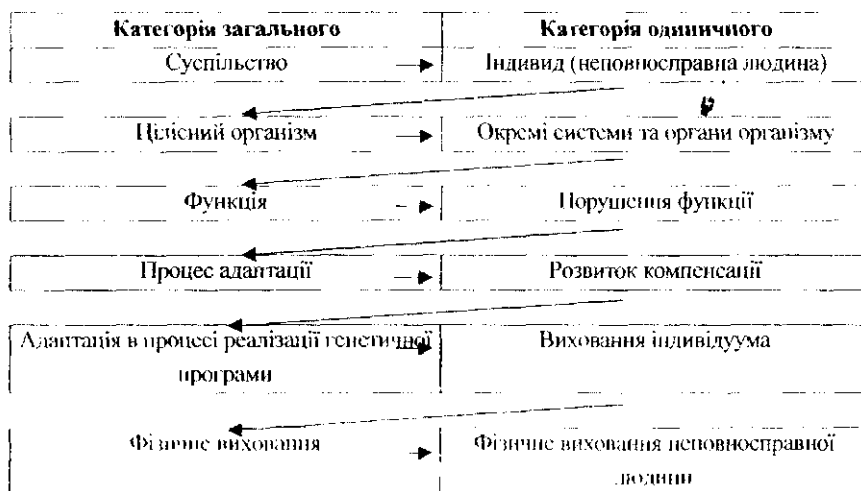

Рис. 2. Ієрархія взаємозв'язків понять фізичного виховання неповносправних.

Рис. 3. Фізичне виховання неповносправних в системі понять категорій явища та сутності

Наукове підгрунтя навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" спрямоване на розгляд закономірностей адаптивних реакцій у процесі оптогенезу умов норми і патології. За умов патології чільного значення набуває зменшення ціни адаптації і збільшення адаптивних ресурсів. На нашу думку, це досягається, коли перерозподіл ресурсів у вибіркового напрямі, зумовленому генетичною програмою, співпадає у часі з вимогами, які висуваються до організму адаптивними реакціями.

Дослідженням наукового підгрунтя "Адаптивного фізичного виховання" розкриті закономірності перебігу адаптивних реакцій залежно від рівня пошкодження організму: субклітинного, клітинного, тканинного, органного, системного та цілісного організму і визначена залежність показань фізичних навантажень від рівня ушкодження. Так, при ушкодженні тканинного рівня і нижчих за нього перебіг адаптивних реакцій набуває спонтанного характеру, його не можна контролювати звичними на сьогодні методами та засобами лікарсько-педагогічного контролю у фізичній культурі. Це питання вимагає додаткового вивчення.

При дослідженні підручця змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" проаналізовані педагогічні концепції, які близькі до АФВ за своїми ідеями: адаптувальної педагогіки, розвиваючого навчання, навчального розвитку, проблемного навчання, творчого навчання, спеціальної (корекційної) педагогіки.

Застосуванням індуктивного методу відносно концепції та дедуктивного методу до наукового підручця розроблена **концепція** адаптивного фізичного виховання як підстава змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання".

Концепція спрямована на визначення мети, структури, змісту та обсягу процесу адаптивного фізичного виховання. Концепція будується:

- на гуманістичних філософських засадах прийняття та визнання особистості незалежно від її психофізичних особливостей;
- на науковому підручті фізичного виховання та спеціальної (корекційної) педагогіки – інтеграції законів нейрофізіології, нейропсихології, психофізіології, неврології, динамічної анатомії, біомеханіки, психологопедагогіки, тощо;
- на загальних принципах керування діяльністю: раціонального поєднання теоретичних положень та вимог практичної роботи, поєднання перспективної цільової спрямованості із розв'язанням оперативних задач, диференційованого підходу та індивідуалізації, необхідної та достатньої різноманітності, колегіальності рішень і персональної відповідальності, стимулювання, головної (провідної) ланки, безперервності навчально-виховного процесу;
- на принципах відповідності структури та змісту навчального процесу адаптивного фізичного виховання спрямованості на фізичну та соціально-психологічну адаптацію неповносправних з метою їх інтеграції в суспільство.

Мета адаптивного фізичного виховання відповідає меті вітчизняної спеціальної освіти, а саме – створенню оптимальних умов для досягнення особистістю соціальної зрілості, розвитку здібностей, потрібних як самій особистості, так і суспільству, досягненню певного рівня освіченості, включенню до соціально-вартісної активної діяльності, забезпеченню знань, умінь та навичок, які уможливають нормальне життя в соціумі. Відтак, адаптивне фізичне виховання має на меті гармонійний розвиток особистості, досягнення максимальної довільної рухової свободи, формування позитивних життєвих установок, розвиток засобами фізичного виховання психоінтелектуальної сфери особистості.

Завданнями з досягнення мети адаптивного фізичного виховання концептуально є:

- забезпечення гармонійного розвитку особистості засобами фізичної культури і спорту, зважаючи на її індивідуальні особливості;

- забезпечення адаптації неповносправного до зовнішніх умов та інтеграції в суспільство;
- забезпечення інтеграції фізичного виховання у систему комплексної допомоги в обсязі соціального захисту: медичної, психологічної, освітньої, соціальної тощо;
- забезпечення безперервного поступу процесу фізичного виховання в життєдіяльності особистості з особливими потребами;

- науково-методичне забезпечення процесу фізичного виховання відповідно до сучасних наукових уявлень;
- забезпечення поширення знань щодо фізичного виховання в родині та в умовах неповносправних та їх сім'ї.

Основні положення концепції

- мета адаптивного фізичного виховання нами визначена як зменшення протиріч між потребами неповносправної особистості та її руховими і психологічними знаннями, вміннями, навичками;
- в навчальному процесі засобами фізичного виховання цілеспрямовано розвиваються: сенсорні можливості, свобода рухових дій, мова дитини, емоційна, волева та когнітивна сфери психіки;
- навчально-виховний процес відбувається відповідно закономірностям перебігу процесу соціальної та фізичної адаптації у процесі онтогенезу;
- постановка завдань навчально-тренувального процесу визначається колом індивідуальних психомоторних проблем учнів щодо соціальної та фізичної адаптації і спрямована на причини цих порушень;
- процес адаптивного фізичного виховання неповносправних реалізується через активізацію: пізнавальної діяльності, емоційних реакцій, аналітичних та рухових умінь, – на підставі мотивації учнів;
- в навчальному процесі максимально реалізується принцип раннього розвитку та чутливих періодів психомоторного розвитку з урахуванням вікових адаптивних можливостей;
- вибір методів навчально-виховного процесу АФВ зумовлюється загальними віковими особливостями та індивідуальними порушеннями психомоторного розвитку, засобів АФВ зумовлюється особистою мотивацією тих, хто навчається;
- процес АФВ застосовується за умов адаптованості дитини до власного стану та оточуючого середовища;
- навчальний процес здійснюється за диференційованим підходом відповідно чотирьох типів вищої нервової діяльності, а також з урахуванням провідної право- чи лівопівкульної діяльності;
- у процесі вибору методів та засобів АФВ враховується також така анатомічна особливість, як питома вага представництва окремих частин рухового аналізатора у корі головного мозку;
- мотивація до рухової активності формується створенням спеціального довкілля, яке спрямовується на провідний тип мотивації учнів;
- головними завданнями АФВ є формування у дитини мотивації до подолання проблем як таких, що досягається наданням дитині інформації, яка необхідна для вирішення поточної "навчальної" проблеми;
- засоби з розв'язання завдань навчального процесу добираються, виходячи з їх актуальності та фізіологічної адекватності, також вони повинні відповідати мотивації

- дитини і бути на 50% знайомими їй, а на 50% включати елементи новизни та складності;
- процес адаптивного фізичного виховання вмінус основні етапи засвоєння знань, як: підведення під поняття, оволодіння системами закономірностей та вміннями вибирати відповідний алгоритм під час вирішення проблеми, прогнозування результату і, врешті, досягнення результату;
- важливим завданням АФВ є навчання методам та алгоритмам рухових вмінь, зокрема, з використання предметів та рухових прийомів з метою досягнення бажаного результату;
- процес ознайомлення дитини із методами застосування засобів АФВ повинен викликати позитивні реакції;
- засобами фізичного виховання цілеспрямовано розвиваються вміння аналізу, порівняння, групування, комбінування, систематизації;
- сенсорні здібності [в кожній із систем аналізаторів] розвиваються методом порівняння: розпочинаючи з максимального контрасту якості стимулу, із подальшим поступовим зменшенням розбіжностей у напрямі тонкої диференціації;
- серед результатів занять провідне місце посідають позитивні емоційні реакції від перемоги з подолання проблеми.

Мету навчальної дисципліни ми визначили так: сформувати у майбутнього фахівця необхідні та достатні знання, вміння та навички керування навчально-тренувальним процесом фізичного виховання неповносправних.

Завданнями, які поставили перед курсом навчальної дисципліни є:

- створити у студентів уявлення про процес адаптивного фізичного виховання (в різних його аспектах) і його місце у процесі інтеграції неповносправних у соціум;
- розглянути наукові теорії, концепції, положення, які є підґрунтям процесу адаптивного фізичного виховання;
- створити у студентів уявлення про особливості психомоторики за умов чотирьох нозологій: порушень слуху, зору, опірно-рухового апарату та розумової відсталості;
- сформувати у студентів уміння та навички з постановки завдань навчально-тренувального процесу;
- ознайомити студентів з методами тестування рухових можливостей за умов психофізичних порушень;
- сформувати у студентів уміння й навички вибору адекватних засобів фізичного виховання за умов психофізичних порушень.

Вищепераховані завдання вирішуються засобами навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання". Відповідно розробленій в нашому дослідженні методології "Адаптивного фізичного виховання" навчальна дисципліна складається з таких розділів: I. Загальнотеоретичний блок філософського характеру, II. Блок питань загальної теорії адаптивного фізичного виховання, III. Адаптивне фізичне виховання за умов окремих нозологій.

"Загальнотеоретичний блок філософського характеру" (філософський рівень методології) розглядає питання світосприйняття неповносправних та їх місце в

сучасному соціумі. Досліджуються поняття, зокрема: адаптивна фізична культура, адаптивна фізична активність, адаптивне фізичне виховання, адаптивна рекреація та адаптивний спорт, – та їх взаємостосунки у структурі галузі фізичної культури. Розглядається процес трансформації ставлення суспільства до своїх неповносправних членів. Розкриваються сучасна філософія інтеграції неповносправних в суспільство здорових людей і роль адаптивного фізичного виховання у сучасному світі. Зокрема, фізична та соціальна реабілітація засобами фізичного виховання та спорту. Досліджується політика держави стосовно своїх неповносправних громадян – закони України з соціального захисту та спорту інвалідів та нормативно-правове, нормативно-програмове і нормативно-методичне забезпечення цих процесів.

“Блок загальної теорії адаптивного фізичного виховання” за умов психофізичних порушень на даному етапі (за умов відсутності єдиної загальної теорії АФВ) розглядає зміст двох методологічних рівнів: загально-наукового та спеціально наукового. А саме, в цьому блоці дисципліна звертається до питань, які пояснюють закономірності психофізичного розвитку людини.

На цьому рівні досліджуються поняття “адаптація”, “виховання”, “розвиток” в інтерпретації до адаптивного фізичного виховання та взаємостосунків цих понять. Розглядається спеціальний понятійний апарат АФВ.

Загальнотеоретичний блок також вміщує в себе спеціально-науковий методологічний рівень, який розкриває студентам питання сучасної концепції спеціальної педагогіки, теоретичного підручтя навчання руховим діям за умов психофізичних порушень, мету та завдання АФВ, його принципи, методи та засоби, положення та правила лікарсько-педагогічного контролю в АФВ, методи досліджень та контролю ефективності в АФВ, проблему профілактики травматизму, питання матеріально-технічного забезпечення, планування та інші методи організації навчально-тренувального процесу.

“Адаптивне фізичне виховання за умов окремих нозологій” розглядає питання, відповідні загальнотеоретичному блоку, але для кожної з чотирьох виділених державним статусом нозологій: глухоти, сліпоти, порушень онірно-рухового апарату та розумової відсталості.

Так майбутніх фахівців фізичного виховання неповносправних “АФВ” знайомить з причинами порушень слуху, методами немедичного визначення порушень слуху, суттєвими функціональними порушеннями та порушеннями рухової активності за умов глухоти, із системним підходом у дослідженні фізичних можливостей при порушеннях слуху, з вибором методів тестування рухових можливостей за умов порушень слуху, з особливостями фізичного виховання людей, які мають порушення слуху, постановкою завдань та вибором методів і засобів АФВ; з Дефлімпійськими іграми.

“АФВ” надає загальні відомості про порушення зору, розкриває питання допуску до занять фізичною культурою та спортом за умов порушення зору; розглядає суттєві функціональні порушення та порушення рухової активності за умов сліпоти та

слабозорості, визначає вимоги до фізичних навантажень при порушеннях зору, розкриває особливості лікарського контролю при пошкодженнях органу зору, розглядає особливості фізичного виховання за цієї патології, а саме: умови безпеки при проведенні занять, методи навчання спортивній техніці, Паралімпійські ігри для сліпих.

Окремою темою розглядається процес фізичного виховання при порушеннях опірно-рухового апарату (ОРА). до цієї теми увійшли нозології: вроджена патологія, дитячий церебральний параліч, поліомієліт, травми, ампутації, стан після інсульту. Розкриваються питання розвитку рухової активності за умов патології, супутніх функціональних порушень, методів перевірки рухових можливостей, моделей стратегій при локальних та інтегрованих моторних порушеннях. Фізичне виховання людей з порушенням ОРА, постановки завдань відповідно до нозологій, вибору засобів фізичної культури та спорту відповідно до нозологій, Паралімпійські ігри.

Четвертою темою окремих спрямувань АФВ є фізичне виховання при розумовій відсталості. Ця тема загалом розглядає причини та види порушень розумового розвитку. Більш детально розкриваються супутні порушення рухової активності при розумовій відсталості, алгоритм програмування та параметри фізкультурно-оздоровчих занять при затримці розумового розвитку, особливості фізичного виховання людей з розумовою відсталістю, застосування у процесі фізичного виховання засобів загальнорозвиваючої педагогіки, умови безпеки під час проведення занять, особливості роботи з родичами та волонтерами. Спеціальна Олімпіада.

У четвертому розділі **“Експертна оцінка програми “Адаптивне фізичне виховання” у системі вищої фізкультурної освіти** представлено результати експертного оцінювання результатів розробленої нами моделі програми навчальної дисципліни “Адаптивне фізичне виховання” на прикладі її робочої програми авторитетними фахівцями, які зацікавлені у розвитку галузі фізичного виховання неповносправних. Робоча програма навчальної дисципліни “Адаптивне фізичне виховання” була запроваджена до навчального процесу кафедри теорії і методики фізичного виховання, рекреації та оздоровчої фізичної культури Національного університету фізичного виховання і спорту України і була представлена провідним фахівцям фізичного виховання, фізичної реабілітації, тифлопедагогіки, олігофренопедагогіки вищих навчальних закладів України та Росії, Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів “Інваспорт” для об’єктивної оцінки. Якісно-кількісні характеристики, які характеризують навчально-тренувальний процес, оцінювались за п’ятибальною системою. Всього було отримано 20 експертних оцінок. Узагальнена оцінка представлена у відсотках (табл. 2).

Наведена експертна оцінка сприяє удосконаленню навчальних програм навчальної дисципліни “Адаптивне фізичне виховання” шляхом розгляду в її обсязі питань, які спрямовані на підвищення якості керівних рішень у процесі фізичного виховання неповносправних, сприяння покращенню координації діяльності фахівця цієї галузі, визначення кількісних показників перспектив розвитку навчально-тренувального процесу.

Експертний лист

оцінки ефективності програми спеціального курсу "Адаптивне фізичне виховання" у
Національному університеті фізичного виховання та спорту України

Шифр	Показники оцінки	Оцінка експерта (у балах)				
		5	4	3	2	1
1	Покращує якість керівних рішень у навчально-тренувальному процесі	40%	50%	10%		
2	Підвищує науковість керування навчально-тренувальним процесом	70%	30%			
3	Сприяє покращенню координації діяльності фахівця фізичного виховання дітей з психофізичними порушеннями	10%	45%	45%		
4	Визначає кількісні показники перспектив розвитку навчально-тренувального процесу	15%	30%	55%		
5	Визначає якісні показники перспектив розвитку навчально-тренувального процесу	60%	40%			
6	Створює умови детального вивчення проблем фізичного виховання дітей з психофізичними порушеннями	70%	20%	10%		

У п'ятому розділі "Обговорення результатів" розглядається відповідність результатів дослідження вимогам, які висуваються до навчальної дисципліни: наявність чітко окресленого проблемного поля, означеного життєво важливими питаннями, відповідність йому мети і завдань, наявність власної історії та визнання суспільством, специфічної цінності, власних принципів, правил методів, засобів, термінології. Результати дослідження свідчать, що "Адаптивне фізичне виховання" задовольняє цим вимогам.

Чільним питанням зважаючи на наявність аналогічних навчальних дисциплін в російській та американській системах вищої фізкультурної освіти, під час обговорення результатів дослідження було: Чи є сформована нами навчальна дисципліна "Адаптивне фізичне виховання" новою і самостійною за змістом? Відомі дисципліни "Теория и организация адаптивной физической культуры", «Теория и методика адаптивной физической культуры и ее частные методики», засади яких викладені в навчальних посібниках Євсєєва С.П., Шапкової Л.В. "Адаптивная физическая культура» (2000), Шапкової Л.В. «Функции адаптивной физической культуры» (1997) та «Средства адаптивной физической культуры» (2001).

У захист нашого дослідження скажемо, що незалежні одне від одного і значною мірою відмінні за змістом українське та російське дослідження проводилися хоч і паралельно в часі, але за повної відсутності будь-якої взаємопоінформованості про цю роботу як у Києві, так і в Москві, результатом чого є істотно відмінні наукові підходи і

розробки. Наше дослідження, поза все, має й певний видавничий пріоритет: вичизняний навчальний посібник «Адаптивное физическое воспитание» зданий до друку і опублікований раніше за російські аналоги. Розроблена у дослідженні Концепція адаптивного фізичного виховання принципово відрізняється від «Опорных концепций методологии адаптивной физической культуры» С.П.Свєєва та Л.В.Шанкової. Концептуальне підґрунтя російських колег не містять подібних матеріалів, що дає нам можливість говорити про оригінальність та новизну змісту розробленої нами моделі навчальної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання».

У результаті дослідження зроблені такі **висновки**:

1. Дослідженням виявлена наявність суттєвого протиріччя між великим суспільним запитом щодо вирішення проблем соціальної і фізичної адаптації неповносправних громадян України засобами фізичної культури і спорту та відсутністю державного статусу галузі фізичного виховання і оздоровчої фізичної культури неповносправних, що гальмує поступальний процес її розвитку. Встановлено, що дане протиріччя належить до визначальних, в силу чого потребує нагального, передусім нормативно-правового розв'язання.

2. У стані практичної роботи виявлена явна суперечність між декларованою державою політикою соціального забезпечення інвалідів і фактичною відсутністю системи кваліфікованої кадрової підготовки фахівців з фізичного виховання неповносправних, отже, й нерозв'язною внаслідок цього потребою в кадровому забезпеченні навчально-виховного процесу, що суперечить діючому українському правочинству. Відтак обґрунтована необхідність швидкого розв'язання цієї проблеми шляхом створення розвинутої системи підготовки фахівців та актуальність розробленої в результаті дослідження теоретичного підґрунтя – навчальної дисципліни за фахом.

3. Водночас концентровано проаналізовано зарубіжний досвід інтеграції неповносправних в суспільство, їх соціальної та фізичної адаптації засобами адаптивної фізичної культури, зокрема в США та Росії, який демонструє позитивний ефект. Разом з тим аналіз цих інформаційних джерел призвів до можливості висновку про неможливість пасивного копіювання іноземних соціально-наукових моделей вирішення проблематики фізичного виховання неповносправних, в силу значних відмінностей вичизняних національних традицій, менталітету і соціальних умов українського суспільства, отже необхідність розробки власного концептуального підґрунтя процесу адаптивного фізичного виховання та його кадрового і науково-методичного забезпечення.

4. Досліджена структура проблемного поля адаптивного фізичного виховання в Україні зумовлена соціально-історичними чинниками, в результаті яких процес фізичного виховання неповносправних є інваріантною складовою системи корекційної педагогіки на її етапах дошкільної, шкільної та професійної і вищої освіти і диференціюється за 4 головними позологічними спрямуваннями: глухота і порушення слуху, сліпота і слабозорість, порушення опірно-рухового апарату, розумова відсталість. У зв'язку з чим у структурі проблемного поля адаптивного фізичного виховання виділені

такі компоненти: суб'єкт навчально-виховного процесу – людина із значними морфо-функціональними порушеннями, які можуть змінюватись у часі у напрямку компенсації – декомпенсації; завдання процесу АФВ, які мають на меті фізичну, психологічну та соціальну адаптації; методи та засоби вирішення завдань; особа викладача із його біологією, знаннями, вміннями; програмового забезпечення, до якого належить навчальна дисципліна «Адаптивне фізичне виховання».

5. Зміст проблемного поля адаптивного фізичного виховання визначений відповідно до специфіки галузі – характерних проблем за умов інвалідності. Такими дослідженням визнано протиріччя між потребами неповносправної людини та її руховими і психологічними вміннями та навичками: проблеми психологічної адаптації до власного стану, проблеми фізичної адаптації до ближнього і далекого довкілля – орієнтування у просторі, предметному світі та часі, проблеми адаптації до соціуму – за умов різних психомоторних порушень, різного віку, різних типів адаптаційних реакцій.

6. Дослідженням окреслені наукові підрунтя навчальної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» – низка загальнонаукових понять, категорій та законів, інтерпретованих щодо мети процесу адаптивного фізичного виховання – соціальної і фізичної адаптації людини у процесі онтогенезу за умов різних психомоторних порушень. Суттєвою відмінністю від відомих вітчизняних підходів у цьому питанні є опора на закони адаптації, сучасні уявлення про перебіг патологічних процесів та патологічних станів, системний підхід і теоретичне обґрунтування розвитку рухових умінь і навичок при сенсорних, рухових та психічних порушеннях.

7. Розроблена за методологією пізнання методологія навчальної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» забезпечує системний підхід в її розбудові. Відповідно до неї зазначена навчальна дисципліна є складною багаторівневою системою знань і відповідає законам необхідного і достатнього, де до необхідного належать філософський, загальнонауковий та спеціальнонауковий методологічні рівні, а до достатнього – рівень конкретного. Вище зазначений системний підхід гарантує виявлення «білих плям» навчальної дисципліни, що, в свою чергу, стимулює розвиток наукової галузі.

8. Розроблений за методологією зміст навчальної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» є інформаційною системою, яка інтегрує знання різних наук: філософії, фізіології, біохімії, загальної та окремої патології, спеціальної педагогіки, спеціальної та вікової психології, теорії та методики фізичного виховання, теорії та методики оздоровчої фізичної культури, фізичної реабілітації. І забезпечує фахівцеві з адаптивного фізичного виховання можливість прогнозування та програмування навчально-виховного процесу. Зміст навчальної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» розглядає фактори порушення і нормалізації процесів онтогенезу та адаптації, шляхи оптимізації психофізичного стану та чотирьох позологій: порушень слуху, порушень зору, порушень опорно-рухового апарату та розумової відсталості.

9. Опрацювання змісту навчальної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» зумовила необхідність теоретичного його обґрунтування на рівні концепції адаптивного

фізичного виховання, яка побудована на базі сучасних наукових уявлень про закони психофізичного розвитку людини за умов норми та патології. Відтак підґрунтя розробленої у процесі дослідження концепції стала ідея втілення в життя гуманістичних ідеалів на підставі конкретних положень конкретної діяльності. Принциповими засадами концептуального підґрунтя є опора на теорію алаптації, а також положення про формування у неповносправних дітей засобами фізичного виховання позитивного життєвого досвіду: позитивних емоцій, позитивних психологічних установок, досвіду відчуття перемоги та радості.

10. Зумовлена методологічним підходом специфічна цілісність та функціональність розробленої моделі навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" підтверджується експертною оцінкою і визначає шляхи подальшого її розвитку та впровадження у систему вищої фізкультурної освіти.

Список робіт, які опубліковані за темою дисертації:

1. Чудная Р.В. Адаптивное физическое воспитание: Монография. – К.: Наукова думка, 2000. – 360 с.
2. Чудна Р.В. Сензитивні періоди в адаптивному фізичному вихованні // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (XXII), 2002. – №14. – С.14-20.
3. Чудна Р.В. Структура та зміст підготовки спеціалістів з фізичного виховання неповносправних в США // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (XXII), 2002. – №17. – С.41-47.
4. Чудна Р.В. Концептуальні основи фізичного виховання неповносправних в США // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (XXII), 2002. – №18. – С.24-29.
5. Чудна Р.В. Методологія дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" // Тези доп. Молода спортивна наука України. Зб. Львів, 2002. – Т.1. – С. 45-46.
6. Чудна Р.В. Комплексна лікувально-профілактична програма для учнів шкіл та ПТУ // Освіта України. – 1998. – № 48, № 49, № 50, № 52; 1999. – №№ 1-2. – С.13.
7. Чудная Р.В. О специализированных учебных программах по физическому воспитанию детей-инвалидов // Тези доп. IV Міжнар. наук. конгр. "Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації. – К.: Олімпійська література, 2000. – С.629.

Анотація

Чудна Р.В. Обґрунтування структури та змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" в системі вищої фізкультурної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ, 2003.

Об'єкт дослідження - науково-методичне забезпечення підготовки фахівців з фізичного виховання неповносправних.

Мета: обґрунтування і розробка структури та змісту навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" у системі вищої фізкультурної освіти.

Методи дослідження: аналіз вихідних понять, аналіз літератури та документації, хронологічний аналіз, індуктивний та дедуктивний методи, метод синтезу, метод систематизації, метод теоретичного моделювання, метод експертної оцінки.

Наукова новизна полягає у визначенні передумов і перспектив розвитку наукової та навчальної дисциплін з адаптивного фізичного виховання у галузі вітчизняного фізичного виховання неповносправних, визначенні змісту проблемного поля адаптивного фізичного виховання, розробці методології навчальної дисципліни "Адаптивного фізичного виховання", розробці концепції адаптивного фізичного виховання.

У дисертації досліджується стан і актуальні питання галузі фізичного виховання неповносправних в Україні, її науково-методичне та кадрове забезпечення. Розкриваються поняття адаптивного фізичного виховання, структуру та зміст підготовки фахівців фізичного виховання неповносправних і науково-методичне забезпечення цього процесу в США та Росії. Досліджується проблемне поле фізичного виховання неповносправних в Україні. Розроблена методологія навчальної дисципліни "Адаптивне фізичне виховання" і визначене наукове підґрунтя, структура та зміст цієї дисципліни.

Ключові слова: концепція, адаптивне фізичне виховання, вищі навчальні заклади фізкультурної освіти.

Чудная Р.В. Обоснование структуры и содержания учебной дисциплины "Адаптивное физическое воспитание" в системе высшего физкультурного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.02 – физическая культура, физическое воспитание разных групп населения. - Национальный университет физического воспитания и спорта Украины. г. Киев, 2003.

Объект исследования: научно-методическое обеспечение процесса физического воспитания людей с психофизическими нарушениями.

Цель: обоснование и разработка структуры и содержания учебной дисциплины «Адаптивное физическое воспитание» в системе высшего физкультурного образования.

Методы исследования: анализ исходных понятий, анализ литературы и документации, хронологический анализ, индуктивный и дедуктивный методы, метод синтеза, метод систематизации, метод теоретического моделирования, метод экспертной оценки.

Научная новизна состоит в определении предпосылок и перспектив развития научной и учебной дисциплин адаптивного физического воспитания в системе физического воспитания людей с психофизическими нарушениями, в определении содержания проблемного поля адаптивного физического воспитания, разработке

методологии учебной дисциплины «Адаптивное физическое воспитание», разработке концепции адаптивного физического воспитания.

В диссертации исследованы состояние и актуальные вопросы отрасли физического воспитания людей с психофизическими нарушениями в Украине, ее научно-методическое и кадровое обеспечение. Раскрыты предпосылки и перспективы развития научного направления адаптивного физического воспитания, которые вытекают из существенного противоречия между общественным запросом в социальной адаптации людей с психофизическими нарушениями и отсутствием его реализации, отсутствием системы квалифицированной кадровой подготовки и научно-методического обеспечения этого процесса, что противоречит современной государственной политике по отношению к гражданам с психофизическими нарушениями.

Раскрыты понятие адаптивное физическое воспитание, структура и содержание подготовки специалистов и научно-методическое обеспечение этого процесса в США и России.

Исследовано проблемное поле адаптивного физического воспитания в Украине как совокупность проблем, характерных для состояния инвалидности: проблемы психологической адаптации к собственному состоянию неполноценности, проблемы физической адаптации к ближней и отдаленной окружающей среде – ориентирование в пространстве, предметном мире и времени, проблемы адаптации к социуму. На основании выделенных типичных проблем сформулированы общие задачи процесса адаптивного физического воспитания по трем векторам: морфофункциональному, психологическому и социальному. Среди них ведущей задачей определено целенаправленное уменьшение противоречий между потребностями людей с психофизическими нарушениями и их двигательными, и психологическими знаниями, умениями, навыками.

Разработана методология учебной дисциплины «Адаптивное физическое воспитание» по аналогии методологии познания как сложная многоуровневая информационная система, которая подчиняется законам необходимого и достаточного. В ней к необходимому принадлежат философский, общенаучный и специальнаучный методологические уровни, а к достаточному – уровень конкретного.

Разработка научных основ «Адаптивного физического воспитания» проведена на основе рассмотрения закономерностей адаптации в процессе онтогенеза и особенностей протекания адаптивных реакций в зависимости от уровня поражения организма: субклеточного, клеточного, тканевого, органного, системного, организменного. Сформулировано положение о возможности прогнозирования результатов применения средств физического воспитания при поражениях не ниже органного уровня организма. Уточнена роль формирования адаптивных функциональных систем в процессе онтогенеза. Выдвинута гипотеза о роли доминирующей функциональной системы действия. Раскрыта и подчеркнута роль положительных эмоций в развитии адаптированности.

На основе научных основ разработана концепция адаптивного физического воспитания, которая определяет его сущность, условия осуществления, процессуальные

особенности и представляет собой основу содержания учебной дисциплины.

Структура и содержание учебной дисциплины «Адаптивное физическое воспитание» соответствует разработанной методологии: состоит из общетеоретического блока суммы знаний, включающего понятия, историю, философию, вопросы законодательной базы, цель, блока общетеоретических знаний: интерпретация фундаментальных законов, принципы, задачи общего характера, организация и обеспечение учебного процесса и блока знаний по теории и методике адаптивного физического воспитания при четырех основных патологиях – нарушениях слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата и умственной отсталости. Отличительной особенностью «Адаптивного физического воспитания» является анализ, переосмысление, интеграция и систематизация многоплановых знаний из большого круга наук и научных направлений.

Ключевые слова: концепция, адаптивное физическое воспитание, учебная дисциплина, высшие учебные заведения физкультурного образования.

Chudnaya R. Justification of structure and contents of the “Adaptive Physical Training” course within the system of higher education”. – Manuscript.

The candidates theses submitted for a scientific degree of candidate of sciences of physical education and sport, specialty 24.00.02 – physical culture, physical education of different population groups. – National university of physical education and sport of Ukraine, Kyiv, 2003.

Object of study: scientific and methodological basis of the physical training of the disabled persons.

Aim: justification and development of the structure and contents of the “Adaptive physical training” course within the system of higher education.

Methods of study: analysis of underlying notions; study of books and documentation; chronological analysis; inductive and deductive methods; synthetic procedure; method of systematization; method of theoretical modelling; expert assessment method.

The scientific novelty is in the determination of pre-conditions and prospects for development of the adaptive physical training as a branch of science and a training course in the area of the physical training of the disabled persons in this country, in identification of problems of the adaptive physical training, in the development of methods of teaching the “Adaptive physical training” course; in the development of the adaptive physical training concept.

This dissertation studies the status and vital issues of the physical training of disabled individuals in Ukraine, its scientific basis and availability of the personnel. It defines the notion of the “adaptive physical training”, structure and contents of the course intended for teaching specialists in this area and covers the scientific and methodological research on this topic in the USA and Russia. It studies problems of the physical training of disabled persons in Ukraine. It contains methods of teaching the “Adaptive Physical Training” course; identifies the scientific foundation, structure and contents of this course.

Key words: concept, adaptive physical training.